

امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور:

چالش‌ها و عوامل مؤثر

فرزانه امین‌پور^۱

چکیده

پژوهش حاضر با توجه به اهمیت دسترسی پژوهشگران علوم پزشکی به منابع اطلاعاتی و سامان نیافتن طرح امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور انجام شده است. هدف آن تعیین عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای در این گونه دانشگاه‌هاست. این پژوهش به روش پیمایشی توصیفی انجام شد. نتایج نشان می‌دهد که عوامل فناورانه مهم‌ترین عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای بود و عوامل سازمانی در رتبه دوم قرار گرفت. عوامل انسانی و عوامل اقتصادی به ترتیب سومین و چهارمین عامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بودند.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه، امانت بین کتابخانه‌ای، دانشگاه‌های علوم پزشکی

مقدمه

یک کتابخانه می‌تواند به طور غیرمستقیم به منابع اطلاعاتی دیگر کتابخانه‌ها دسترسی پیدا کند. به این صورت که یک کتابخانه، مدارک مورد نیاز مراجعه‌کننده را که در مجموعه‌اش وجود ندارد از کتابخانه‌های دیگر درخواست می‌کند و در اختیار کاربر قرار می‌دهد (۱۴: ذیل "Inter-libraryloan"). موریس گلفلند^۲ معتقد است: «حتی کتابخانه‌های بزرگ هم باید در نظام امانت بین کتابخانه‌ای مشارکت داشته

در عصر حاضر، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی برای مقابله با مشکلات و محدودیت‌های مالی و فیزیکی خود راهی جز اشتراک منابع^۱ و اتخاذ سیاست دسترسی به منابع^۲ به جای سیاست قدیمی مالکیت منابع^۳ ندارند. یکی از شیوه‌های اشتراک منابع، امانت بین کتابخانه‌ای^۴ است که امکان استفاده از منابع کتابخانه‌ها را در سطح یک کشور، یک منطقه و یا حتی بین المللی فراهم می‌آورد (۱۳: ۹۹-۱۰۰؛ ۳). در نظام امانت بین کتابخانه‌ای مراجعان

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان aminpour@mui.ac.ir

2. Resource Sharing

3. Access

4. Ownership

5. ILL = Inter - Library Loan

6. Gelfland

باشند زیرا امروزه کتابخانه‌ای که بتواند در همه زمینه‌های دانش بشری جامعیت داشته باشد وجود ندارد» (۹: ۱۱۳). امروزه امانت بین کتابخانه‌ای در کشورهای مختلف کمابیش در سطوح و درجات مختلفی در حال اجراست. از آنجا که کشورهای جهان سوم همواره از نظر مجموعه منابع اطلاعاتی کتابخانه‌های خود با کمبودهای بسیار مواجه بوده‌اند و همچنین از نظر اعتبارات مالی محدودیت داشته‌اند، از امانت بین کتابخانه‌ای در این کشورها استقبال زیادی شده است (۸).

امروزه امانت بین کتابخانه‌ای در کشورهای مختلف کمابیش در سطوح و درجات مختلفی در حال اجراست. از آنجا که کشورهای جهان سوم همواره از نظر مجموعه منابع اطلاعاتی کتابخانه‌های خود با کمبودهای بسیار مواجه بوده‌اند و همچنین از نظر اعتبارات مالی محدودیت داشته‌اند، از امانت بین کتابخانه‌ای در این کشورها استقبال زیادی شده است

هر چند که امانت بین کتابخانه‌ای در کشور ما از سال‌ها پیش توجه مسئولان و صاحب‌نظران علوم کتابداری را جلب کرده بود ولی عملاً تا سال ۱۳۴۸ ناشناخته بود. طرح امانت بین کتابخانه‌ای پس از گذشت زمانی طولانی، و مباحث و مساعی بسیار از نیمه دوم ۱۳۷۹ با عنوان «طرح امین» در سطح کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به اجرا درآمد (۲: ۱ و ۲).

نظام امانت بین کتابخانه‌ای در سطح کتابخانه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نیز هنوز به اجرا درنیامده است. برای تحقق این هدف، «طرح گسترش خدمات کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور» در ۱۳۷۸ از سوی اداره کل اطلاع‌رسانی و کتب و نشریات وابسته به معاونت پژوهشی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی پیشنهاد شد. این طرح در اندیشه ایجاد امکان دستیابی دانشجویان و استادان هر یک از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور به منابع کتابخانه‌های دیگر دانشگاه‌های مذکور بود. لیکن، به‌رغم تدوین ضوابط و آیین‌نامه‌های اجرایی اولیه تاکنون به اجرا درنیامده است (۴).

به نظر می‌رسد که انجام پژوهش در زمینه عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای، نخستین و ضروری‌ترین اقدام برای بررسی عینی و دقیق علل و عوامل نارسایی‌ها باشد. پژوهش حاضر برای پاسخ به این نیاز، عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای را از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور که مجریان اصلی طرح امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌ها و مراکز علمی هستند، بررسی می‌کند تا با شناسایی عوامل و موانع، راهکارها و راه‌حل‌های لازم را برای برطرف کردن موانع و تقویت عوامل مؤثر ارائه دهد و در نهایت بستر مناسبی برای اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌ای در سطح دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور فراهم آورد.

مروری بر مطالعات پیشین

تاکنون درباره امانت بین کتابخانه‌ای پژوهش‌های بسیاری انجام شده است اما درباره عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای آن هم در حیطه کتابخانه‌های علوم پزشکی، تاکنون نه در سطح ملی و نه در سطح بین‌المللی پژوهشی انجام نشده است.

حسینی در پژوهش خود وضعیت و آیین‌نامه امانت بین کتابخانه‌های ایران، اجرای طرح آزمایشی و پیشرفت آن را طی سال‌های ۱۳۵۰ و بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد که کتابخانه‌ها به دلیل عواملی چون محدودیت‌های اداری و جنبه اموالی داشتن کتاب و همچنین نداشتن فهرست‌های مشترک، مواد کتابخانه‌ای را به یکدیگر امانت نمی‌دادند (۱). نشاط نیز در پژوهش خود به بررسی وضعیت همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در ایران پرداخته است. این پژوهشگر عواملی چون نبود فهرست‌های مشترک روزآمد، نبود تخصص در مدیران، کمبود امکانات و تجهیزات مورد نیاز، وجود مقررات اداری و سازمانی را از مهم‌ترین دلایل نبود همکاری در کتابخانه‌های دانده (۶). نولتینگ^۷ موانع همکاری بین کتابخانه‌ها در امریکا را به پنج دسته کلی تقسیم کرده است که عبارتند از: موانع روانشناختی، نبود اطلاعات و تجربه، موانع تاریخی و فرهنگی، موانع فیزیکی و جغرافیایی، و همچنین موانع قانونی و اجرایی (۵: ۲-۵).

بوآزا^۸ نیز موانع همکاری بین کتابخانه‌ها در کشورهای در حال توسعه را به چهار دسته عوامل اقتصادی، عوامل

7. Nolting
8. Bouazza

سیاسی، عوامل انسانی و فنی، و عوامل فرهنگی و اجتماعی تقسیم کرده است. (۷: ۳۷۳-۳۸۷).

ابراهیم پس از بررسی وضعیت امانت بین کتابخانه‌های در کشورهای حوزه خلیج فارس بیان می‌کند که وجود فهرست‌های مشترک از موجودی کتابخانه‌های عضو، اختصاص واحدی به نام امانت بین کتابخانه‌های در هر یک از این کتابخانه‌ها و وجود سازوکار مناسب برای تحویل مدارک از ضروریات اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌های در کشورهای حوزه خلیج فارس است (۱۲).

گاررو^۱ وضعیت امانت بین کتابخانه‌های در امریکای لاتین را بررسی کرده و معتقد است ایجاد فهرست‌های مشترک از منابع کتابخانه‌ها، تعیین مراکز ملی برای مدیریت و نظارت بر امانت بین کتابخانه‌های و برگزاری همایش‌ها و دوره‌های آموزشی در این حوزه از عوامل مهم بهبود نظام امانت بین کتابخانه‌های در کشورهای امریکای لاتین به شمار می‌رود (۱۱: ۱۳-۱۷).

است. ابزار گردآوری داده‌های این پژوهش، پرسشنامه‌ای با ۲۸ سؤال و با مقیاس ۵ گزینیه‌ای لیکرت بوده که سؤالات آن با توجه به مطالعات قبلی و مرور متون و همچنین نظرات کارشناسان تهیه شد. پرسشنامه پژوهش علاوه بر سؤالات اصلی دارای ۴ سؤال دموگرافیک و یک سؤال باز بود.

با مطرح کردن سؤالات آن با تنی چند از کارشناسان و استادان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی روایی ظاهری^۱ پرسشنامه سنجیده شد. روایی محتوایی^۲ پرسشنامه نیز با توجه به اهداف و سؤالات پژوهش و مطابقت آنها با سؤالات پرسشنامه؛ و پایایی^۳ آن نیز از طریق محاسبه آلفای کرونباخ معادل ۰/۷۱ برآورد گردید. پرسشنامه‌ها به دو صورت حضوری و پستی به مدیران کتابخانه‌های مرکزی ارائه شدند. داده‌های گردآوری شده در نرم‌افزار آماری علوم اجتماعی^۴ (ویرایش دهم) وارد شد و تحلیل اطلاعات صورت گرفت.

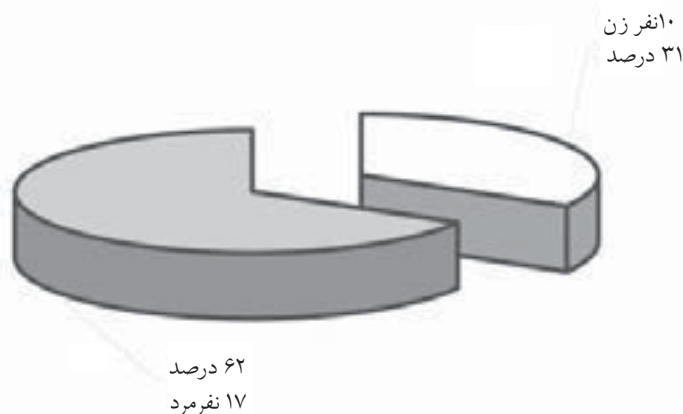
روش پژوهش

این مطالعه به روش پیمایش توصیفی و در تابستان ۱۳۸۲ اجرا شد. جامعه مورد مطالعه، مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بودند و دانشگاه‌های علوم پزشکی دیگر نظیر شاهد، بقیه‌الله، بهزیستی و نظایر آنها در این پژوهش مدنظر نبوده‌اند. روش نمونه‌گیری سرشماری بود و تحقیق بر روی کل جامعه انجام شده

نتایج و یافته‌ها

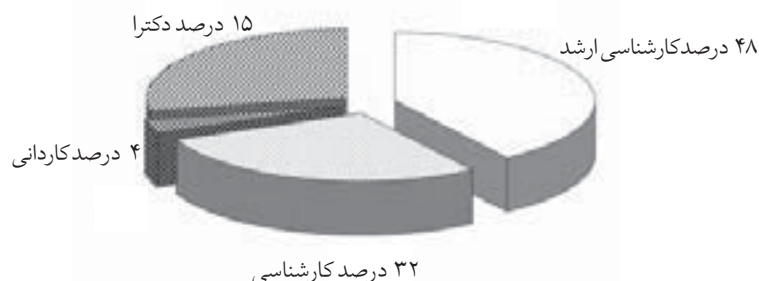
۳۸ پرسشنامه ارسال شد که ۲۷ عدد آنها تکمیل و عودت داده شد. به این ترتیب ضریب میزان پاسخ‌دهی^۴ در حدود ۷۱ درصد محاسبه گردید. اطلاعات و نتایج پرسشنامه‌ها در قالب نمودار و جداول توزیع فراوانی گزارش شد.

نمودار ۱. توزیع فراوانی جنسیت مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. توزیع فراوانی جنسیت مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی

نمودار ۲ به توزیع فراوانی سطح تحصیلات مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور مرتبط است.

نمودار ۲. توزیع فراوانی سطح تحصیلات مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور

جدول ۱. توزیع فراوانی تجربه کتابداری مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور

سال	تعداد	درصد
۰-۵	۱۱	۴۰/۸
۵-۱۰	۶	۲۲/۲
۱۰-۱۵	۴	۱۴/۸
۱۵-۲۰	۲	۷/۴
۲۰-۲۵	۱	۳/۷
۲۵-۳۰	۳	۱۱/۱
جمع	۲۷	۱۰۰

در جدول ۱ توزیع فراوانی تجربه کتابداری مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور دیده می‌شود. در این جدول تجربه کار کتابداری مدیران به شش گروه تقسیم شده است.

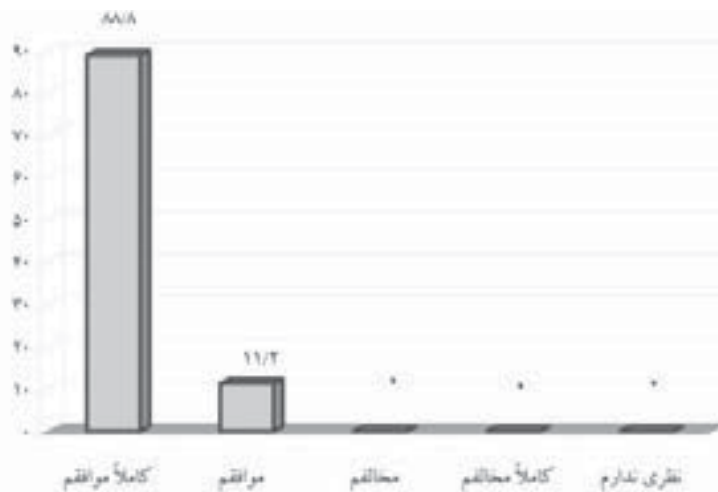
جدول ۲ حاکی از توزیع فراوانی سابقه مدیریت مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور است. در این جدول سابقه مدیریت جامعه پژوهش در کتابخانه‌ها به پنج گروه تقسیم شده است.

نمودار ۳ دیدگاه کلی مدیران را نسبت به لزوم اجرای طرح امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بیان می‌کند.

تهیه یک فهرستگان روزآمد از منابع کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور و تدوین خط مشی مدون و مصوب برای اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌ای مهم‌ترین عامل مؤثر بر نظام امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور است.

جدول ۲. توزیع فراوانی سابقه مدیریت مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور در کتابخانه‌ها

سال	تعداد	درصد
۰-۵	۲۱	۷۷/۸
۵-۱۰	۲	۷/۴
۱۰-۱۵	۱	۳/۷
۱۵-۲۰	۱	۳/۷
۲۰-۲۵	۱	۳/۷
بدون پاسخ	۱	۳/۷
جمع	۲۷	۱۰۰

نمودار ۳. توزیع فراوانی نظرات مدیران کتابخانه‌های مرکزی درباره اهمیت امانت بین کتابخانه‌ای در تأمین نیازهای اطلاعاتی کاربران

۶۳ درصد از مدیران دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر بوده، و ۳۷ درصد دارای تحصیلات پایین‌تر از کارشناسی ارشد هستند.

جدول ۳ توزیع فراوانی عوامل انسانی مؤثر؛ جدول ۴ عوامل اقتصادی مؤثر؛ جدول ۵ عوامل فناورانه مؤثر؛ و جدول ۶ عوامل سازمانی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور را از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها نشان می‌دهد.

جدول ۴. توزیع فراوانی عوامل اقتصادی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها

انحراف معیار	میانگین	نظری ندارم		کاملاً مخالفم		مخالقم		موافقم		کاملاً موافقم		دیدگاه	شماره پرسش
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۰/۵۰۹	۳/۵۱۹	-	-	-	-	-	-	۴۸/۱	۱۳	۵۱/۹	۱۴	مشکلات کتابخانه‌ها در تأمین هزینه‌های تهیه و نگهداری منابع، تجهیزات و فناوری لازم در اجرای امانت بین کتابخانه‌های مؤثر است.	۱۳
۰/۸۰۱	۱/۸۷۸	۳/۷	۳/۷	۱	۲۹/۶	۸	۵۵/۶	۷/۴	۲	۳/۷	۱	بار مالی ناشی از افزایش خدمات کارکنان (مانند پرداخت اضافه‌کار) بر اجرای امانت بین کتابخانه‌های تأثیری ندارد.	۱۴
۰/۹۹۷	۲/۹۲۶	۳/۷	۳/۷	۱	۳/۷	۱	۱۸/۵	۴۴/۴	۱۲	۲۹/۶	۸	ضعف بنیة مالی کتابخانه‌ها در تأمین هزینه‌های آموزش کتابداران برای خدمات امانت بین کتابخانه‌های در اجرای این خدمات مؤثر است.	۱۵

جدول ۳. توزیع فراوانی عوامل انسانی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها

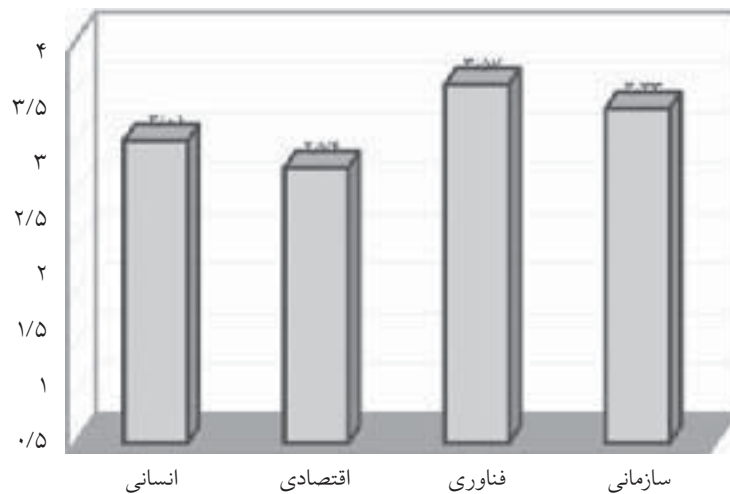
انحراف معیار	میانگین	نظری ندارم		کاملاً مخالفم		مخالقم		موافقم		کاملاً موافقم		دیدگاه	شماره پرسش	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد			
۰/۵۰۹	۳/۴۸۱	-	-	-	-	-	-	۵۹/۱	۱۴	۴۸/۱	۱۳	نوع تحصیلات کتابداران در ارائه خدمات امانت بین کتابخانه‌های مؤثر است.	۲	
۰/۸۳۹	۳/۳۳۷	۳/۷	۳/۷	۱	-	-	-	۴۸/۱	۱۳	۴۸/۱	۱۳	میزان تحصیلات کتابداران در کیفیت ارائه خدمات امانت بین کتابخانه‌های نقش دارد.	۳	
۰/۹۴۹	۱/۸۵۲	۷/۴	۷/۴	۲	۲۵/۹	۷	۴۴/۴	۱۲	۱۸/۵	۵	۳/۷	۱	برقراری امانت بین کتابخانه‌های نیازی به کتابداران با تجربه ندارد.	۴
۰/۵۳۳	۳/۷۳۱	-	-	-	-	۳/۷	۱	۱۸/۵	۵	۷۴/۱	۲۰	دیدگاه مثبت مدیران کتابخانه‌ها در مورد امانت بین کتابخانه‌های در بهتر اجرا شدن آن تأثیر دارد.	۵	
۰/۸۳۹	۲/۶۳	-	-	-	۷/۴	۲	۳/۷	۴۰/۷	۱۱	۱۴/۸	۴	احتمال مفقود شدن منابع، اجرای امانت بین کتابخانه‌های را مختل می‌سازد.	۶	
۱/۰۵۵	۲/۹۶۳	۷/۴	۷/۴	۲	-	۱۱/۸	۳	۵۱/۹	۱۴	۲۹/۶	۸	افزایش بار کاری کتابداران در صورت پیوستن به امانت بین کتابخانه‌های بر میزان همکاری آنان تأثیر می‌گذارد.	۷	
۰/۴۶۵	۳/۷۰۴	-	-	-	-	-	-	۲۹/۶	۸	۷۰/۴	۱۹	توانایی کتابداران در استفاده از تجهیزات و فناوریات بر اجرای بهتر امانت بین کتابخانه‌های تأثیر دارد.	۸	
۰/۸۷۷	۳/۳۳۳	۳/۷	۳/۷	۱	-	۳/۷	۱	۴۴/۴	۱۲	۴۸/۱	۱۳	امکان استهلاک و آسیب‌دیدگی منابع کتابخانه‌ها بر اجرای امانت بین کتابخانه‌های تأثیرگذار است.	۹	
۰/۵۸۲	۳/۴۶۲	-	-	-	-	۳/۷	۱	۴۴/۴	۱۲	۴۸/۱	۱۳	عدم تمایل مدیران کتابخانه‌ها نسبت به امانت گرفتن مدارک از طریق امانت بین کتابخانه‌های بر اجرای آن تأثیر می‌گذارد.	۱۰	
۰/۴۸۳	۱/۸۱۵	-	-	-	-	۳/۷	۱	۳/۷	۱	۴۴/۴	۱۲	نگرانی کتابخانه‌های بزرگ از یک جانبه بودن خدماتشان در امانت بین کتابخانه‌های بر اجرای آن تأثیر دارد.	۱۱	
		-	-	-	-	۲۲/۲	۶	۷۴/۱	۲۰	۳/۷	۱	اجرای امانت بین کتابخانه‌های نیازی به ارائه آموزش‌های اختصاصی به کتابداران ندارد.	۱۲	

جدول ۶. توزیع فراوانی عوامل سازمانی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها

انحراف معیار	میانگین	نظری ندارم		کاملاً مخالفم		مخالقم		موافقم		کاملاً موافقم		دیدگاه	شماره پرسش
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۰/۴۸۳	۳/۸۱۵	-	-	-	۳/۷	۱	۱۱/۱	۳	۸۵/۲	۳۳	۸۵/۲	وجود خط‌مشی مدون و مصوب در اجرای امانت بین کتابخانه‌های مؤثر است.	۲۰
۰/۴۶۵	۳/۷۰۴	-	-	-	-	-	۲۹/۶	۸	۷۰/۴	۱۹	وجود یک مرکز ملی هم‌هنگ‌کننده، پشتیبان و ناظر در اجرای امانت بین کتابخانه‌های مؤثر است.	۲۱	
۱/۳۹۷	۲/۴۸۱	۱۸/۵	۵	۳/۷	۱	۱۱/۱	۳	۴۴/۴	۱۲	۲۲/۲	۶	اجرای امانت بین کتابخانه‌های به اختصاص پست سازمانی جدید و افزایش تعداد کارکنان نیاز دارد.	۲۳

جدول ۵. توزیع فراوانی عوامل فناورانه مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها

انحراف معیار	میانگین	نظری ندارم		کاملاً مخالفم		مخالقم		موافقم		کاملاً موافقم		دیدگاه	شماره پرسش
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۰/۱۹۲	۳/۸۶۳	-	-	-	-	-	۳/۷	۱	۹۶/۳	۲۶	۹۶/۳	تهیه یک فهرستگان روزآمد از منابع کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور از ضروریات نظام امانت بین کتابخانه‌های محسوب می‌شود.	۱۶
۰/۳۶۲	۳/۸۵۲	-	-	-	-	-	۱۴/۹	۴	۸۵/۲	۲۳	۸۵/۲	وجود یک نظام نقل و انتقال مطمئن و سریع برای ارسال مدارک بر اجرای امانت بین کتابخانه‌های تأثیر دارد.	۱۷
۰/۴۶۵	۳/۷۰۴	-	-	-	-	-	۲۹/۶	۸	۷۰/۴	۱۹	۷۰/۴	نمود و یا کمبود تجهیزات لازم (نرم‌افزاری و سخت‌افزاری) در اجرای امانت بین کتابخانه‌های مؤثر است.	۱۸
۱/۰۱۸	۳/۸۳۷	۳/۷	۱	۳/۷	۱	۱۴/۸	۴	۴۰/۷	۱۱	۳۷	۱۰	ناسازگاری تجهیزات فنی کتابخانه‌ها با یکدیگر اجرای امانت بین کتابخانه‌های را مختل می‌سازد.	۱۹
۰/۹۱۲	۳/۲۹۶	۳/۷	۱	-	-	۷/۷	۲	۴۰/۷	۱۱	۴۸/۱	۱۳	یکسان بودن الگوهای فهرست‌نویسی و رده‌بندی منابع بر اجرای امانت بین کتابخانه‌های تأثیر می‌گذارد.	۲۲

نمودار ۴. مقایسه میانگین عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌های از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بر اساس مقیاس لیکرت

تجربه کار کتابداری آنان ۹/۳۷ سال است. این نتایج نشان‌دهنده نارسایی در نیروی انسانی شاغل در پست مدیریت کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور است.

جدول ۲ نشان می‌دهد که ۷۷/۸ درصد از مدیران کتابخانه‌های مرکزی سابقه مدیریت کتابخانه‌ای کمتر از ۵ سال دارند، به طوری که میانگین سابقه مدیریت ایشان ۴/۳۹ سال محاسبه شده است. به این ترتیب، در حالی که میانگین تجربه کار کتابداری مدیران ۹/۳۷ سال گزارش شده، میانگین مدت سابقه مدیریت آنان ۴/۳۹ یعنی حدود نصف مدت زمان تجربه کار کتابداری ایشان است. این امر نشان می‌دهد که مدیران کتابخانه‌ها یا پس از مدت کوتاهی از شروع به کار، به سمت مدیریت منصوب شده‌اند و یا پیش از این، در مشاغل دیگری غیر از کتابداری مشغول به کار بوده‌اند و به این نکته که مدیران کتابخانه‌ها باید افرادی با تجربه مفید و مرتبط به کار باشند، اهمیتی داده نشده است.

نمودار ۳ نشان می‌دهد که ۱۰۰ درصد از مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور با مؤثر بودن نقش امانت بین کتابخانه‌ای در تأمین نیازهای اطلاعاتی کاربران موافق هستند. بدیهی است که نگرش مثبت مجریان و مدیران مسئول یکی از عوامل مهم در روند هر کار اجرایی محسوب می‌شود. خوشبختانه، همه مدیران کتابخانه‌های مرکزی به ضرورت اجرای طرح امانت

نمودار ۴ به مقایسه میانگین عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های مرکزی بر اساس مقیاس لیکرت می‌پردازد.

با توجه به این نمودار ملاحظه می‌شود که میانگین کلی سؤالات مربوط به عوامل انسانی ۳/۰۱، عوامل اقتصادی ۲/۷۴، عوامل فناورانه ۳/۵۷، و عوامل سازمانی ۳/۳۳ است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نمودار ۱ مشخص می‌شود که بیشتر مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور را مردان تشکیل می‌دهند.

نمودار ۲ نشان می‌دهد که ۶۳ درصد از مدیران دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و یا بالاتر بوده، و ۳۷ درصد دارای تحصیلات پایین‌تر از کارشناسی ارشد هستند. باید دانست که احراز دست‌کم مدرک کارشناسی ارشد، یکی از شرایط حرفه‌ای بودن محسوب می‌شود. به این ترتیب مدیریت نزدیک به ۴۰ درصد از مدیران فاقد شرایط تحصیلی لازم، نشان‌دهنده ضعف در نیروی انسانی شاغل در پست مدیریت کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور است. با توجه به جدول ۱ مشخص می‌شود که سابقه کار کتابداری ۴۰/۸ درصد از مدیران کمتر از ۵ سال و میانگین

بین کتابخانه‌ای و نقش آن در تأمین نیازهای اطلاعاتی کاربران علوم پزشکی آگاهند. این مطلب گویای آن است که مشکلات موجود در راه اجرای این طرح، ناشی از عواملی به جز دیدگاه و نگرش مدیران، و مهم تر از آن، زمینه فرهنگی برای پذیرش تحول در صنعت اطلاع‌رسانی کشور است.

بررسی یافته‌های مربوط به عوامل انسانی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای نشان‌دهنده آن است که مدیران کتابخانه‌ها با تأثیر عوامل انسانی بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور موافق هستند. در این میان، عامل دیدگاه مثبت مدیران کتابخانه‌ها با میانگین $3/73$ مهم‌ترین عامل انسانی به شمار می‌آید. بنابراین لازم است از این نگرش مثبت در برنامه‌ریزی‌های مربوط به اجرای طرح امانت بین کتابخانه‌ای استفاده شود. بوآزا در مطالعه خود عامل انسانی دیدگاه مثبت مدیران را با عنوان "عوامل انسانی و فنی" معرفی کرده و معتقد است که نگرش و انگیزش کتابداران نسبت به امانت بین کتابخانه‌ای، عامل اصلی در ارائه این خدمات است ($387-373: 7$).

بررسی یافته‌های مربوط به عوامل اقتصادی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که مدیران کتابخانه‌ها با تأثیر عوامل اقتصادی بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور موافق هستند. در این میان، 100 درصد از مدیران، مشکلات کتابخانه‌ها را در تأمین هزینه‌های تهیه و نگهداری منابع، تجهیزات و فناوری را در اجرای امانت بین کتابخانه‌ای مؤثر می‌دانند. این عامل با میانگین $3/52$ مهم‌ترین عامل اقتصادی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی به شمار می‌آید. بدیهی است که تأمین اعتبارات مالی به توانایی‌های مدیریتی کتابخانه‌ها و سازمان‌های مادر بستگی دارد. علاوه بر آن، آگاهی دولتمردان از اهمیت متغیر اقتصادی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای را در تخصیص بودجه‌های لازم برای این خدمات داشته باشد. نشاط هم در پژوهش خود به اهمیت این عامل اشاره کرده است و نولتینگ و بوآزا نیز تخصیص اعتبارات مالی لازم را عامل مؤثر در اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌ای دانسته‌اند (6 ; $387-373: 7, 5-2$).

بررسی یافته‌های مربوط به عوامل فناورانه مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای نشان‌دهنده آن است که مدیران کتابخانه‌ها

با تأثیر عوامل فناورانه بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور موافق هستند. در این میان، تهیه یک فهرستگان روزآمد از منابع کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور برای اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌ای کاملاً ضروری است. این عامل با میانگین $3/96$ مهم‌ترین عامل در میان عوامل فناورانه و دیگر عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای بوده و 100 درصد از مدیران کتابخانه‌ها تهیه آن را از ضروریات این نظام دانسته‌اند که متأسفانه هنوز این نخستین ابزار ارتباط کتابخانه‌های پزشکی در ایران تهیه نشده است. حسینی و نشاط نیز در پژوهش‌های خود بر اهمیت وجود فهرستگان اشاره کرده‌اند (1 ; 6). نولتینگ در پژوهش خود بر نبود ابزارهای کنترل کتابشناختی اشاره می‌کند و بوآزا در حیطه عوامل فنی پژوهش خود، این عامل را یکی از عوامل مؤثر بر همکاری بین کتابخانه‌ها در کشورهای در حال توسعه می‌داند ($5-2$; 5 ; 7 ; $373-387$). ابراهیم نیز در پژوهش خود وجود فهرست‌های ملی را از ضروریات نظام امانت بین کتابخانه‌ای در کشورهای حوزه خلیج فارس برمی‌شمارد (12). گارو وجود فهرستگان در منطقه امریکای لاتین را از عوامل مؤثر در پیشبرد نظام امانت بین کتابخانه‌ای در کشورهای این منطقه قلمداد می‌کند و گریناوی¹⁵ نیز بر اهمیت وجود این فهرستگان و نقش آن در موفقیت نظام امانت بین کتابخانه‌ای در استرالیا تأکید کرده است (11 ; $13-17$; 10 ; $103-107$).

بررسی یافته‌های مربوط به عوامل سازمانی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای نشان‌دهنده آن است که همه مدیران کتابخانه‌ها با تأثیر عوامل سازمانی بر امانت بین کتابخانه‌ای موافق هستند. در این میان، وجود یک خط‌مشی مدون و مصوب با میانگین $3/82$ مهم‌ترین عامل در حیطه عوامل سازمانی محسوب می‌شود. بدیهی است که کار مشترک و گروهی امانت بین کتابخانه‌ای مستلزم تدوین خط‌مشی مصوب مشترکی برای همه اعضاست. حسینی نیز در پژوهش خود تدوین آیین‌نامه و خط‌مشی امانت بین کتابخانه‌ای توسط انجمن کتابداران ایران را به عنوان راهبردی برای سامان‌دهی وضعیت امانت بین کتابخانه‌ای در کشور مطرح کرده است (1). بوآزا در مطالعه خود به نقش انجمن‌های کتابداری در زمینه تدوین خط‌مشی امانت بین کتابخانه‌ای اشاره کرد؛ و گارو و ایجاد مراکز ملی

برای مدیریت و نظارت بر امانت بین کتابخانه‌های را ضروری می‌داند (۷: ۳۷۳-۳۸۷؛ ۱۱: ۱۳-۱۷).

به‌طور کلی، میانگین نمرات مربوط به عوامل انسانی، اقتصادی، فناوری و سازمانی مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌های در کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور به ترتیب ۳/۰۱، ۲/۷۴، ۳/۵۷ و ۳/۳۳ محاسبه گردیده است. به این ترتیب مشخص می‌شود که در میان عوامل چهارگانه مورد نظر در پژوهش حاضر، عوامل فناوری بیشترین تأثیر را بر امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور دارند. عوامل سازمانی، انسانی و اقتصادی به ترتیب در مراتب بعدی اهمیت قرار می‌گیرند. نولتینگ نیز عامل فناوری و بهره‌برداری از تجهیزات فنی را یکی از عوامل مؤثر در همکاری بین کتابخانه‌ها می‌داند و بوآزا نیز در پژوهش خود بر اهمیت و نقش این عامل تأکید کرده است (۵: ۲-۵؛ ۷: ۳۷۳-۳۸۷).

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تهیه یک فهرستگان روزآمد از منابع کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور و تدوین خط مشی مدون و مصوب برای اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌های مهم‌ترین عامل مؤثر بر نظام امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور است. عوامل انسانی و اقتصادی برخلاف آنچه اغلب تصور می‌شود به اندازه عوامل فناوری و سازمانی در برقراری نظام امانت بین کتابخانه‌های اهمیت ندارند. جالب آنکه عوامل اقتصادی که به نظر می‌رسد مشکل عمده اجرای نظام امانت بین کتابخانه‌های در دانشگاه‌های علوم پزشکی در کشور ما باشد، از نظر اهمیت در رتبه آخر قرار می‌گیرد. در هر حال، قرار گرفتن عوامل انسانی و اقتصادی در اولویت‌های سوم و چهارم این پژوهش نباید موجب غفلت و بی‌توجهی در طراحی نظام امانت بین کتابخانه‌های شوند. زیرا امانت بین کتابخانه‌های یک نظام چند عاملی است و موفقیت آن مرهون توجه و به‌کارگیری همه عوامل مؤثر اعم از انسانی، اقتصادی، فناورانه و سازمانی است.

منابع

۱. حسینی، حسن. «امانت بین کتابخانه‌ها در ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
۲. راهنمای طرح امین. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۹-۱۳۸۰.
۳. «طراحی سیستم امانت بین کتابخانه‌ها» مجری طرح مجید امیدوار. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۵. [طرح تحقیقاتی] . به نقل از: <http://www4.irandoc.ac.ir/PAJOHESH/1-10.htm>
۴. «طرح گسترش خدمات کتابخانه‌های علوم پزشکی». تهران: اداره کل اطلاع‌رسانی و کتب و نشریات معاونت پژوهشی وزارت بهداشت، ۱۳۷۸. [جزوه].
۵. «موانع یا عوامل بازدارنده اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها». اتفاق، دوره اول، ۸، ۹ (۱۳۸۰): ۲-۵.
۶. نشاط، نرگس. «بررسی وضعیت همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۵.
7. Bouazza, A. "Resource Sharing among libraries in developing countries: The gulf between hope and reality". *Interlibrary Review*, No.18(1986): 373-387.
8. Ephraim, PE. "Medical practice, research and training in Nigeria: The current state of Interlibrary Loan and Document Supply". *Interlending and Document Supply*, Vol. 21, No.3(1993).
9. Gelfland, M. *University libraries for developing countries*. Paris: UNESCO, 1963.
10. Greenaway, J. "Interlending and Document Supply in Australia: The way forward". *Interlending and Document Supply*, Vol.25, No.3(1997): 103-107.
11. Guerrero, EM. "Interlibrary Loan in Latin America: Policies and Practices". *Interlending and Document Supply*, Vol.23, No.3(1995): 13-17.
12. Ibrahim, B. "Interlibrary Loans in the Arabian Gulf: Issues and Requisites". *Interlending and Document Supply*, Vol.21, No.2(1993).
13. Malinowski, T. "The economics of access versus ownership: The cost and benefits of access to scholarly articles via interlibrary loan and journal subscriptions". *Serial Review*, Vol.22, No.4(1996): 99-100.
14. Prytherch, Ray. *Harrod's Librarian's Glossary of Terms Used in Librarianship, Documentation and the Book crafts and Reference Book*. S.V. "Inter-library loan".

تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۱/۱۸